

Г.Г. ХАРЧЕНКО. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЧОВОГО ПРАВА

Розкриваються особливості пізнавального процесу, які потрібно враховувати при науковому дослідженні речового права як самостійного об'єкта. На думку автора, у наукових висновках завжди відображаються суб'єктивізм дослідника та специфіка природи об'єкта, що досліджується.

Ключові слова: речове право, пізнання, суб'єктивізм, теорія, методологія.

Раскрываются особенности познавательного процесса, которые следует учитывать при научном исследовании вещного права как самостоятельного объекта. По мнению автора, в научных выводах всегда отражаются субъективизм исследователя и специфика природы исследуемого объекта.

Ключевые слова: вещное право, познание, субъективизм, теория, методология.

The article describes the features of the cognitive process, which should be considered in the scientific study of property (things) law as an independent object. The author believes that researcher subjectivity and specific of nature of the investigated object are always reflected in scientific conclusions.

Key words: property (things) law, cognitive process, subjectivism, theory, methodology.

Так вже влаштована свідомість людини, коли нібито однакові речі кожен з нас може бачити по-різному, створюючи при цьому своє власне їх сприйняття. У психології навіть використовується такий прийом – різним людям показують той самий абстрактний малюнок, однак в ньому вони здатні побачити різні образи. Такі відмінності у віддзеркаленні об'єктивної реальності пояснюються індивідуальністю свідомості кожної людини, а якщо простіше – його суб'єктивізмом. Останній знаходить свій прояв у будь-якій людській діяльності, у тому числі й дослідницькій. Наукове пізнання завжди характеризується наявністю не лише об'єкта дослідження, а й суб'єкта, який здійснює таке пізнання. В цьому сенсі в цій діяльності не можна не враховувати особливості людської психіки, пов'язаної з її суб'єктивізмом.

Сьогодні, мабуть, не так вже і просто знайти об'єкти, про які у своїх наукових пошуках правознавці не сказали ані слова. Однак різні дослідження начебто одногового об'єкта, насправді, мають свою самостійну наукову цінність. Причиною цього знову ж таки є той самий загальновідомий суб'єктивізм. На ньому, між іншим, і базується новизна будь-якого дослідження. Процес творчого пізнання вже апіорі передбачає існування нових суджень, висновків та і просто іншого ракурсу дослідження об'єкта. І як би людина не намагалась, вона все одно не спроможна самостійно повністю повторити у своєму дослідженні той самий шлях, який пройшли її попередники. Щось подібне відбувається і з питанням дослідження речового права.

Загальновідомо, що воно привертало пильну увагу багатьох вчених-правників минулого та сучасності, кожен з них вивчав його по-своєму, особливо акцентуючи свою увагу на окремих ознаках цього явища. Скажімо, О. Бабаєв досліджував речове право з точки зору його систематизації на окремі речові права¹, Д.

© ХАРЧЕНКО Георгій Георгійович – кандидат юридичних наук, доцент Навчально-наукового інституту права та психології Київського національного університету внутрішніх справ

Маліновський – через пізнання категорії суб'єктивного речового права², В. Цюра – в контексті речових прав на чуже майно³ тощо. Здавалось би об'єкт, за великим рахунком, один – речове право, однак кут зору правників на нього у кожного різний. В цьому, між тим, є своя закономірність. Справа в тому, що якою би тала-новитою, а іноді навіть геніальною не була та чи інша людина, вона ніколи у своїх дослідженнях не може претендувати на істину кінцевої інстанції. Будь-який умовивід у правовій науці відносний так само, як абстрактне за своєю суттю саме право. Відносність – у суб'єктивізмі, але у кожному суб'єктивному висновку завжди присутній елемент об'єктивізму, тобто реальне відображення об'єктивної дійсності.

В рамках цієї статті спробуємо з'ясувати, які особливості притаманні процесу наукового дослідження і як їх потрібно враховувати в ході самого дослідження речового права як самостійного об'єкта. Від цього значною мірою буде залежати правильність наших висновків при пізнанні та вивченні речового права.

Суб'єктивізмом, як відомо, визначається не тільки відносність наших висновків у пізнанні об'єкта, але й індивідуальний характер самого дослідження. Кожен результат, який ми отримуємо в ході дослідження, по суті, є не чим іншим як окремим, розрізним знанням про об'єкт. Це лише один з багатьох штрихів у загальній картині об'єкта, яку намагається намалювати наука. Задача теорії – узагальнити всю сукупність результатів різних досліджень, виявити в них спільні закономірності та підкреслити особливості складових елементів досліджуваного явища, надати науці об'єктивну та цілісну систему знань.

На цьому шляху теорія об'єктивно зіштовхується з багатьма труднощами, оскільки як би старанно та органічно ми і не намагалися поєднати ці результати, все одно недоліків у цьому процесі нам не уникнути. Навіть у науках, каже С. Сторов, висновки яких можна перевірити експериментально, все одно завжди буде лишатися маленький зазор, проміжок між теоретичними та експериментальними величинами, котрі людина буде намагатися зменшити через удосконалення теорії або методів спостереження⁴. Методологія в цьому сенсі може посприяти лише зняттю гостроти проблеми, але, на жаль, не усунути її взагалі. Про прогалини у праві, висловлювався і В. Лазарев, розглядаючи їх як певну ваду права, яка вказує на його недосконалість⁵. Їх існування, між тим, природно і обумовлюється не якоюсь злою волею дослідника, а передусім самою природою людини. Отримуючи інформацію різними шляхами, людина її обмірковує і формулює з неї свої умовиводи. Вони є відображенням свідомості дослідника, віддзеркалення його власного я, в чому, власно кажучи, і проявляється умовність таких умовиводів. Отож, в теорії завжди будуть питання, які так чи інакше чомусь випали з її поля зору або мають полемічний, до кінця невіршений характер.

До об'єктивності, насправді, прагне кожна теорія, включаючи й теорію речового права. Чим частіше речове право привертає до себе уваги дослідників, тим більше об'єктивності здобувають положення його вчення. На певний момент часу в ньому накопичується критична маса різних суб'єктивних умовиводів про речове право, аналізуючи та синтезуючи які, можна наблизитися до так жаданого та довго очікуваного результату – істини у пізнанні. Отриманий результат – це не абсолютне знання, оскільки як вже згадувалось раніше, для людини через її суб'єктивну свідомість, абсолютна істина недосяжна, проте набуті знання здатні скоротити до неї шлях, поглибити наше розуміння природи досліджуваного об'єкта, зробити теорію більш фундаментальною. Це правило знаходить своє підтвердження і в

народній мудрості, яка каже, що істина народжується в дискусії, а кількість може перейти в якість.

Цими міркуваннями, на наш погляд, зокрема, і визначається споконвічна актуальність речового права як об'єкта наукового дослідження. Як би часто і здавалось би всесторонньо воно не досліджувалось, все одно в цій сфері ще залишається багато недомовленого та невирішеного до кінця. Така ситуація пов'язана з самою природою речового права, і це незважаючи на те, що речове право за своїм безпосереднім призначенням повинно фіксувати статичку суспільних відносин, тобто нібито відображати їх сталий характер.

В цих, на перший погляд, суперечливих тезах і проявляється справжній дуалізм природи речового права, оскільки, з одного боку, у праві дуже важко знайти такий правовий інститут, який би за рівнем своєї стабільності можна б було порівняти з речовим правом, а з іншого боку, природа речового права має похідний від природи людини характер, а відтак не може не змінюватися разом з самою людською цивілізацією. В цьому контексті, згадаємо, принаймні, проблематику системи речових прав, їх об'єктів тощо. По цим дискусійним напрямкам дослідники не раз висловлювали та аргументували свою позицію, однак саме речове право, на наш погляд, комплексне та значно складніше правове явище порівняно з кожним окремим його елементом, а тому його дослідження не може відбуватися лише через символічне (механічне) поєднання усіх окремих здобутків вчених на широкому полі пізнання речового права. Цей об'єкт потребує такого ж окремого, комплексного та серйозного дослідження як і він сам.

Сьогодні, в епоху глобалізації, час вимагає взятися за дослідження речового права також глобально, як глобалізується сам світ і його правові системи. Вже недостатньо досліджувати окремі проблематики речового права, без розгляду їх у всієї сукупності їх взаємозв'язків і обумовленості з самою природою речового права. Звідси і постає задача заглибитися в первинний базис речового права, не обмежуватися окремими сферами, а почати з переосмислення постулатів самої теорії – теорії речового права, з точки зору відповідності її положень реаліям сучасного життя та потреб самого людства. В цьому контексті мабуть доречним буде згадати слова російських правознавців С. Зінченко та В. Галова, які зазначають, що світ речей, насправді, не вічний, це лише етап історії, в якому ми живемо⁶.

Незаперечним є факт, що потреби кожної окремої людини та і самого людства в цілому не є постійною константою. Усе навколо рано чи пізно змінюється. Теоретично не змінюватися може лише той елемент, який існує самостійно, не відчуває сторонніх впливів із зовні. І хоча правова думка багатьох вчених і сповідує тезис про те, що право як таке існує в своєму самостійному природному просторі, згадаємо в цьому контексті, приміром, позицію основоположника нормативізму Г. Кельзена, в той же час цим твердженням не спростується наявний між речовим правом та потребами людини тісний, прямообумовлюючий зв'язок.

В сьогоденнішніх умовах людина не може задовольняти свої потреби без правового інструментарію речового права. Потреби прадавньої людини значно відрізняються від потреб людини сучасної, а відтак речове право не може ігнорувати такі зміни і намагатися постійно перебувати у своєму так званому первинному стані, інакше зв'язок між природою речового права та природою людини якщо і не буде розірваний цілком, то принаймні стане значно слабкішим. А це не може не позначитися на практичній прикладній ролі, яку повинно відігравати речове право в

нашому житті. Завдання теорії речового права йти в ногу з самим людством, чутливо сприймати і реагувати на будь-які зміни та зовнішні впливи, давати на виклики часу відповідні та адекватні ситуації відповіді. В теорії не може бути догм – якщо змінюється причина, змінитися повинні і відповідні положення теорії. В доктрині права, у тому числі й речового, краще вести мову не про догму права, яка в межах певних юридичних течій навіть спроможна досягати справжніх сакральних висот – «юридичної фетишизації»⁷ (юридичний позитивізм), а казати про певні базисні постулати, істинність яких хоча й мається на увазі, про те не є такою абсолютною та незаперечною. Під впливом суттєвих змін та обставин базисні постулати потенційно можуть переглядатися, тоді як догми – ніколи.

Жорстка прив'язка наукових поглядів до сталих, а відтак нібито всіма визнаних правових позицій, насправді, може дати зовсім зворотній ефект, коли догматичні погляди, нашаровуючись один на інший настільки закріпачать наукову думку, що гостро постає питання доцільності існування самої правової науки як такої. Догматизм у науці, зазначав Д. Мейер, не спонукає до пошуку юридичних начал та сильно шкодить науковій розробці права⁸. Завдання ж теорії, за словами Н. Дювернуа, зовсім не в тому, щоб описати явище, а в тому, щоб проаналізувати його природу⁹.

З цих позицій розуміння необхідності подальшого комплексного дослідження речового права стає більш зрозумілим та ясним, адже темп сучасного життя та людського прогресу кожного дня пришвидшується, як наслідок, на порядок денного для правової науки постають все нові та нові питання. Переосмислення окремих базисних положень теорії речового права, деякі з яких навіть зараз вже є дискусійними у правовій науці, – актуальне завдання сучасного комплексного дослідження речового права. Цим положенням необхідно придати новий зміст, який би не тільки відповідав реаліям сьогодення, а бажано зміг би випередити свій час, умовно кажучи спрогнозувати майбутній напрямок розвитку і ті зміни, які імовірно можуть прийти разом з ним у майбутньому.

Українська цивільна наука сьогодні, на жаль, не може похвалитися присутністю в ній достатньої кількості ґрунтовних та прогресивних в цьому розумінні досліджень речового права. Скоріше, навпаки, в цій сфері вчені більші схильні досліджувати саме право як самостійний об'єкт, ніж речове право, яке вони розглядають як окремий елемент загального явища, не завжди приділяючи йому гідну увагу.

Мабуть така вже сутність людини, що спочатку ми швидше за все звернемо увагу на велике, а лише потім у своєму пізнання реальності зможемо побачити його складові компоненти. І якщо у фізиці пізнання світу також почалось з пізнання матерії, а лише потім вчені переключились на дослідження молекул, атомів тощо, так званих первинних елементів, то мабуть той самий шлях вимушено було пройти й речове право. Однак, у фізики такий алгоритм досліджень певною мірою можна пояснити відсутністю необхідного науково-технічного прогресу на певному конкретному історичному етапі, тоді як у правовій науці цей аргумент вже не спрацює. Тут правники настільки захопились дослідженням права, що часто залишали за лаштунками цього процесу саме речове право як його складову. Такий явний перекик частково пояснювався тим, що чомусь вважається, що оскільки право та речове право зокрема співвідносяться між собою як ціле та частина, то тоді всі висновки з досліджень права можна сміло переносити та застосовувати по відношенню до речового права. Як наслідок, повноцінної теорії

речового права досі не існує. Однак, насправді, такий підхід не може бути правилом, а це правило – аксіомою. Наявність у об'єктів схожість рис, не завжди означає їх цілковиту тотожність. До того ж потрібно обов'язково враховувати, що речове право для самого права є не лише його частиною, а передусім його базисом, на фундаменті якого і збудована вся конструкція права. А відтак, без комплексної теорії про мале, не можливо вибудувати повноцінну теорію про велике, тобто право.

В цьому процесі дрібниць немає. У своїй сукупності вони здатні не лише визначити особливість об'єкта, а й впливати та задавати сам вектор розвитку загального явища. В праві – дух речовості, в широкому розумінні цього слова. Теорія речового права як стрижень загальної теорії права може надати цьому духу конкретні наукові форми виразу, сформулювати його основні постулати, цим вирішити не лише власну проблематику, а й домогтися зробити теж само на рівні самого права, в тому числі і його окремих галузей. На цьому шляху не можна обмежуватися суто правовими знаннями, а потрібно використовувати увесь спектр наявних джерел дослідження (філософію, історію, економічні та соціальні науки тощо), все це надасть отриманим результатам наукової ґрунтовності та достовірності.

Пристаючи до дослідження проблематики теорії речового права, звичайно треба розуміти, що поле дослідження настільки широке, що навряд чи одна людина спроможна в межах однієї роботи повністю торкнутися всього спектру проблемних питань. До того ж, їх коло постійно змінюється разом із змінами нашого повсякденного життя – на зміну одним питанням приходять інші, не менш актуальні. Отож, речове право потребує ґрунтовного наукового дослідження через призму нових практичних проблем, з якими кожна людина все частіше зіштовхується у своєму житті, у світі, який глобалізується, а відтак в цих умовах теорія речового права повинна своєчасно надати необхідні відповіді на виклики нашого часу. Тут треба пам'ятати, що теорія повинна мати прикладний характер, вона не може існувати поза практичного виміру, оскільки він є єдиним критерієм її корисності. Для того щоб досягнути уся значущість та актуальність теоретичного дослідження речового права в рамках реалій сьогодення, доречним буде пригадати слова французького письменника Ж.Е. Ренана – щоб зрозуміти важливість будь-якої ідеї, приберіть її і побачте, яким став би світ без неї¹⁰. Коментарі для речового права тут навіть не знадобляться.

1. *Бабаев А.Б.* Система вещных прав. – М.: Волтерс Клуверс, 2006. – 408 с. 2. *Малиновский Д.А.* Актуальные проблемы категории субъективного вещного права: Дис. ... канд. юрид. наук / Московская государственная юридическая академия. – М., 2002. – 149 с. 3. *Цюра В.В.* Речові права на чуже майно. – К.: КНТ, 2006. – 136 с. 4. *Егоров С.Н.* Аксиоматические основы теории права. – М.: Лексикон, 2001. – С. 12. 5. *Лазарев В.В.* Проблемы в праве и пути их устранения. – М.: Юрид. лит., 1974. – С. 6. 6. *Зинченко С.А., Галов В.В.* Собственность и производные вещные права: теория, практика. – Ростов-на-Дону: СКАГС, 2003. – С. 4. 7. *Теория права и государства* / [Боботов С.В., Варламова Н.В., Лазарев В.В. и др.]; под ред. Г.Н. Манова. – М.: Издательство БЕК, 1995. – С. 43. 8. *Мейер Д.И.* Русское гражданское право: в 2 ч.; [по испр. и доп. 8-му изд. 1902; изд. 3-е, испр.]. – М.: Статут, 2003. – Ч. 1. – С. 51. 9. *Германов А.В.* От пользования к владению и вещному праву. – М.: Статут, 2009. – С. 5. 10. *Renan E.* Dialogues et fragments philosophiques. – Paris, 1876. – P. XII.